

Udstykning i Ribe Amt gennem 25 Aar.

Af Lærer *M. A. Ebbesen.*

Der er skrevet mangt og meget om vort Lands Udvikling og Bebyggelse gennem Tiderne, ikke mindst om den Tid, der ligger længst tilbage; men det maa ikke glemmes, at den Tid, vi selv lever i, ogsaa har sin Historie, og selv om den kan synes os saa kendt og ligetil, bør det ogsaa være en Opgave for Historisk Samfund at levere Oplysninger om den, hvilket da ogsaa af og til er sket, bl. a. i Artikler som »Hedernes Opdyrkningshistorie«, »Minder fra Verdenskrigen«, »Askov Højskole« o. fl. a.

Netop medens denne Aarbog udsendes er det 25 Aar siden Ribe Amts Udstykningsforening begyndte en Virksomhed, der ved Dannelse af nye Hjem, ja hele Landsbyer, har givet mange Egne i Amtet et helt nyt Præg. Den 3. Apr. 1911 købte Foreningen nemlig den første Gaard til Udstykning. Da tilmed Foreningen har indstillet sin Virksomhed, altsaa er gaaet over i Historien, kan der synes at være en dobbelt Grund til Omtale af den her i Bogen.

1. Oprettelse og Formaal.

Tiden omkring Aarhundredskiftet var paa mange Maader en Brydningstid for Danmark. Samtidig med

det politiske Systemskifte begyndte nye Stænder at løfte Hovedet og kræve Ret til bedre økonomiske Kaar. Det var i de Aar, Husmandsbevægelsen opstod og voksede sig stærk. Da der først var kommet System i Sammenslutningerne, begyndte denne Bevægelse at stille sig selv store Opgaver.

Fra gammel Tid havde det været Husmændenes Lod at tjene Føden ved Arbejde for andre. Pasningen af den hjemlige Jordlod var Fritidsarbejde, som endda ofte var afhængigt af Husmandens Arbejdsgiver, idet det gerne var ham, der skulde lægge Heste til ved Pløjningen, en Begivenhed vi kender saa godt, saavel fra Jeppe Aakjærs Bøger som fra H. C. Andersens: »Store Klaus og lille Klaus«.

Ved Aarhundredskiftet fik flere og flere af Husmændene Øjnene op for, at der kunde skabes langt lykkeligere Forhold, hvis de havde Jord nok til at oprette egen Bedrift, og det var i det væsentlige den Tanke, der affødte Oprettelsen af Udstykningsforeningerne.

Rundt om i Landet blev der afholdt Agitationsmøder ang. Sagen, og ved Februardødet i Bramminge 1909 naaede Bevægelsen til Ribe Amt. Der blev ved dette Møde holdt Foredrag af Jens Thorsen, Vejen, om Formaalet med Udstykning, og man vedtog at nedsætte et Udvalg, der skulde sørge for Tegning af Garantikapital.

Husmændenes Fører her i Amtet var i disse Aar Ebbe Sørensen, Holsted. Han var tillige Medlem af Bestyrelsen for de samvirkende jyske Husmandsforeninger og blev ret naturligt Formand for Udvalget. De øvrige Medlemmer af Udvalget var N. A. Thuesen, Tvile, J. Andersen Jensen, Gaarde (senere Hornelund), Jesper Svendsen, Varde, Peder Ebbesen,

Bøel (senere Endrup), H. Schlebaum, Veerst, og Chr. Andersen, Vilslev.

Garantikapitalens Størrelse blev foreløbig sat til 35000 Kr. Før den Sum var tegnet, kunde man ikke begynde nogen Virksomhed. Man kunde blive Medlem af Foreningen ved enten at indbetale et Beløb paa 25 Kr. eller derover (der udstedtes herfor et rentebærende Bevis) eller ved at underskrive et Garanti-bevis paa 50 Kr. eller derover. Et saadant Garanti-bevis skulde kunne indfries af Foreningen med et halvt Aars Varsel.

D. 12. Nov. 1909 afholdtes stiftende Generalforsamling. Der var da langt fra tegnet Kapital nok; men man vedtog at fortsætte med Tegningen og udarbejdede Udkast til Vedtægter.

Om Foreningens Formaal hed det, at den skulde arbejde for at skaffe Medlemmerne Jordbrug til lavest mulige Priser, hvilket skulde opnaas ved Køb af Jordarealer eller Ejendomme, der ved en Udstykning kunde give gode og velbeliggende Brug. Enhver ubesrygtet Mand eller Kvinde kunde blive Medlem af Foreningen og Medlemmerne havde Forret ved Fordeelingen af Jord.

I hver enkelt Kommune skulde der vælges Repræsentanter til at repræsentere Medlemmerne ved den aarlige Generalforsamling; senere fik disse Repræsentanter Ret til at være med ved Ejendoms køb i den Kommune, de repræsenterede.

Enhver Ejendom, Foreningen udstykkede, skulde udstykkes uden Fortjeneste. Dog havde hvert Bestyrelsesmedlem Ret til fri Rejse + 8 Kr. pr. Dag, naar vedkommende var ude i Forretningsøjemed. Naar de øvrige Omkostninger ved en Udstykning (Gebyrer, Renter, Driftsudgifter m. m.) var trukket fra, skulde

Overskuddet udbetales til de Købere, der havde modtaget Jord til Bebyggelse.

Det var tilladt Bestyrelsen at lade en Part af Købesummen staa i en Ejendom, ligesom man ogsaa i særlige Tilfælde kunde lade opføre Bygninger. Derimod maatte der ikke henlægges noget til et eventuelt Reservefond. Da man senere søgte om Tilladelse dertil, blev det nægtet.

Ved Generalforsamlingen d. 16. Marts 1911 meddelte Formanden, at der nu var tegnet en Kapital paa 37000 Kr. Man vedtog da at begynde Virksomheden.

II

De forskellige Udstykninger.

Som anført begyndte Foreningen med en Garanti-kapital paa 37000 Kr. Det kan synes en beskedn Sum, naar man tager Hensyn til, at Foreningen senere naaede op paa en Aarsomsætning af over 1 Million Kroner; men som man vil se af følgende Fortegnelse over Foreningens Udstykninger, var de første af disse i Forhold dertil.

1. Man begyndte d. 3. Apr. 1911 med en almindelig Bondegaard (Humlum). Den laa i Tvile og udstykkedes i to Ejendomme paa hver 17 Tdr. Land. Resten af Jorden solgtes sammen med Bygningerne som Hovedparcel for 15.800 Kr. Et halvt Aar efter købte man af Vognmand Benned Iversen, Varde, en Gaard for 14000 Kr., men den solgte man igen uden Udstykning og uden Tab.

2. Der gik nu forholdsvis lang Tid, før man igen foretog en Udstykning; det gaar jo gerne saadan — og det er naturligvis berettiget —, at der udvises størst Forsigtighed i Begyndelsen. Den 30. Januar 1913 købte man efter flere Forhandlinger 220 Tdr. Land

fra Bækbølling Præstegaard i Føvling Sogn. Dette Areal udstykkedes i 8 Parceller. Salget af Jorden lykkes over Forventning; der var Liebhave-re nok, og man fik udsolgt d. 8. Februar til saadanne Priser, at man senere kunde tilbagebetale 3132 Kr. i Overskud + et ekstra Overskud paa 56,12 Kr. pr. 100 Kroners egentlig Overskud. En Del af de ustykkede Jorder var tilgroet med Lyng, hvorfor Jordpriserne var højest forskellige. Lige saa forskellige var Parcellernes Størrelse, idet de varierede fra 45—10 Tdr. Land.

3. Købet af Præstegaardsjorden i Bækbølling blev den egentlige Optakt til Udstykningsforeningens Virksomhed. Allerede samme Aar d. 6. December fik man en ny Handel i Gang, som endte med, at Foreningen fik Elbækgaard i Føvling tilslaaet for en Pris af 73.500 Kr. Ejeren, Boysen Kjær, fortrød imidlertid, at han havde skilt sig af med Gaarden, og købte den tilbage d. 16. December; dog maatte han afstaa Jord til 4 Ejendomme. I Overskud udbetaltes Kr. 2220,40.

4. Opmuntret af de gode Resultater indledede man kort efter Forhandling med Ejeren af Sneumgaard, og den 3. Januar 1914 købte man den gamle Herregaard for 133,000 Kr. Hovedbygningerne solgtes d. 2. Februar til forhv. Mejeribestyrer H. C. Nielsen og kostede med et passende Jordtilliggende 48.000 Kr. Den øvrige Jord udstykkedes til 6—7 nye Brug, og en Del Eng og Kjær solgtes ind til andre Ejendomme. Sneumgaard var en typisk Marskgaard, saa ogsaa Nybyggerne fik forholdsvis store Engstykker. Udstykningen betalte sig godt, og i Overskud udbetaltes Kr. 10.232,47.

5. Nu følger Udstykningerne Slag i Slag. Allerede 14 Dage efter, at Jorden fra Sneumgaard var solgt, havde man en anden Gaard paa Haanden, nemlig

Endrupholm, hvis Udbygninger i December 1913 var nedbrændt. Ejeren, Propr. Hans Jensen, afhændede Gaarden til Foreningen d. 18. Febr. 1914 for en Pris af 179.500 Kr.

Her var Grundlag for en ideel Udstykning, idet Jorden var god, og en Landevej førte tværs igennem Gaardens Jorder. Disse var dog meget forsømte, og Nybyggerne kunde rive store Stakke af Senegræsroder sammen med Hesterive, da man fik Jorden revet op om Foraaret. Fra de nedbrændte Bygninger fik Nybyggerne billige Mursten, som de hovedsagelig anvendte til Indermure og Skillevægge.

Hovedbygningen, der ikke var brændt, solgtes med et Jordtilliggende paa ca. 80 Tdr. Land til Propr. Chr. Oxenvad (d. 5. Marts 1914). Senere solgtes 10 Tdr. Land Skov, 50 Tdr. Land Hede og en Græs-fenne tilbage til Gaarden, saa den endnu er paa 175 Tdr. Land. Af den øvrige Jord oprettedes efter Planen 9 Ejendomme, men her som ved flere andre Udstykninger, er det gaaet saadan, at der i Tidens Løb er opstaaet flere Brug. Til Omegnens Landmænd solgtes endvidere nogle Smaaparceller, især Eng.

Ved Endrupholms Udstykning blev Jordloven meget lidt benyttet, da der var et ret stort Kreditforeningslaan paa Gaarden, og det blev fordelt paa Køberne uden Kurstab. Af samme Grund blev nogle af Ejendommene større end sædvanligt.

Endrupholms Udstykning er uden Tvivl den Udstykning, der har præget sin Egn mest. Jorden var som nævnt god, og ved alle de nye Brug blev der anlagt ret store Haver. Beliggenheden op til Landevejen ansporede vel ogsaa Nybyggerne hertil og til at opføre smukke Bygninger. Heller ikke maa det glemmes, at Ribe Amt ved denne Udstykning fik et

helt nyt Fest- og Udflugtssted, idet Haven blev aabnet for Publikum, og der indrettedes Restauration i Hovedbygningen. Udstykningen gav ogsaa Anledning til adskilligt andet Byggeri, især ved Endrup Mølle. Kort sagt: Der opstod en hel lille Landsby. I Overskud udbetaltes ca. 30 % af Købesummerne, saa ogsaa økonomisk set var Udstykningen god.

6. Samme Aar d. 25. Apr. købte man Jord fra en anden nedbrændt Gaard, nemlig Hans Thanings Gaard i Jernved. Denne Gang blev der dog ikke Tale om egentlig Udstykning, idet den Jord, der ikke fulgte med Hovedparcellen, blev solgt ind til andre Ejendomme.

7. Efter et Aars Hvil oven paa den store Kraftanstrengelse kom saa Købet af Vandamgaard ved Vejen d. 14. Apr. 1915. Gaarden, der købtes for 115.000 Kr., udstykkedes den 29. April saaledes, at Hovedparcellen paa 76 Tdr. Land solgtes til Vognmand Schmidt, Vejen, for 78.500 Kr. og af Resten blev 7 Parceller solgt til Bebyggelse, medens et Par Smaaparceller solgtes ind til andre Landbrug. Til Gaarden hørte en stor Mose, der udstykkedes i mange Smaaparceller; det var jo i de Aar, der var Rift om Mosejord. Da Bygningerne paa Vandamgaard efter Udstykningen var rigeligt store, fulgte de ikke alle med Hovedparcellen; en Del blev solgt til Nedrivning, hvilket skæmmede Gaarden; det samme var Tilfældet med Sneumgaard, der ligeledes havde haft smukke, gamle Udbygninger; man var jo ikke altid saa heldige, at en Ildebrand først havde fortæret dem. Nu kom de til at staa med brudte Længer. I Overskud udbetaltes til Vandamgaards Nybyggere Kr. 5921,86.

8. Samtidig med denne Udstykning begyndte andre mere omfattende Paner at tage Form. Det var

især Gdr. Thomas Lorentzen, Frisvad, der arbejdede for, at man skulde indkøbe, opdyrke og udstykke den store Orten Hede. Det var et Foretagende, som vanskeligt kunde beregnes nøjagtigt, men efter en grundig Gennemgang af Planerne ved Generalforsamlingen i Bramminge d. 31. Maj 1915 og en paafølgende ivrig Debat vedtog man at tage fat paa Arbejdet.

Allerede før den Tid havde Bestyrelsen indhentet Tilbud paa Afstaaelse af Hedejord fra følgende Lods- ejere: Karl Mathiesen, Frands Christensen, Christen Nielsen, Mette Marie Christiansen og Jacob P. Lauridsen, alle af Vittarp. Tilbudene var affattede som Slutsedler og traadte nu i Kraft. De lød — fraset Areal og Pris — ens, og da de dannede Indledning til den ny store Opdyrkningskampagne kan det maaske have Interesse at anføre Indholdet:

TILBUD

Underskrevne tilbyder herved at sælge til »Husmandsforeningernes Udstykningsforening i Ribe Amt«, eller den Foreningen anviser, den til min Ejendom, Matr. No. (N.N.) Orten tilhørende Hede ca. (N.N.) Tdr. Land for en Købesum af (N.N.) Kroner pr. Tdr. Land, som skal henstaa uopsigelig og rentefri i 6 Aar fra den efter Overtagelsen nærmest følgende Juni eller December Termin at regne. Udstykningsforeningen agter at indkøbe et større Hedeareal, og lade Heden pløje, mergle og tilsaa, og saafremt det i den Anledning maatte blive nødvendigt eller ønskeligt for Foreningen at lade optage et Laan, alt efter Bestyrelsens Skøn og Bestemmelse, erklærer jeg mig villig til snarest at lade fornævnte Hedeareal udstykke og meddele Udstykningsforeningen Skøde paa samme mod for Købesummen at erholde Panteobligation

næstefters fornævnte samlede Laan og sideordnet med de øvrige Sælgere, som indgaar paa samme Vilkaar.

Udstykningen besørages og bekostes af mig — Skødeomkostningerne betales med Halvdelen af hver af os, medens Foreningen alene betaler Obligationsomkostninger.

Overtagelsen af Heden finder Sted straks efter, at nærværende Tilbud er akcepteret, hvilket sidste maa være sket senest 1. Maj 1916,

Vittarp, d. 15. Apr. 1915.

N. N.

Foruden de 5 nævnte Lodsejere, der indgav Tilbud d. 15. Apr. 1915, fik man d. 15. Maj samme Aar tilbud fra Jeppe M. Jepsen, Hans W. Pedersen og Jeppe Jessen, alle af Orten, og senere igen fra Anthon M. Christensen, Bahl, Marius Christensen, Strudvad, og Peder Carl Andersen, Orten. Priserne laa mellem 35 og 40 Kr. pr. Tdr. Land. Tilbudene blev akcepterede, og snart var man i fuld Gang med at udarbejde Planer.

Med en Fabrik i Nykøbing paa Falster («Guldborg») sluttede man Kontrakt om Motorpløjning, I Forvejen var der afholdt en Prøvepløjning, hvortil Foreningen ydede 150 Kr. Nu skulde Fabrikken forpligte sig til at pløje 500 Tdr. Land, og hvis Foreningen skulde ønske at faa et større Areal pløjet, skulde Fabrikken have Arbejdet. Udstykningsforeningen skulde være pligtig til at have Heden afbrændt i rette Tid. Pløjningen skulde være tilendebragt inden Udgangen af Aarrt 1916 og betaltes med 12 Kr. pr. Td.r Land. Jorden skulde pløjes i en Dybde af 10 Tommer; men det var Aftale. at Kontrakten kun gjaldt, hvis Jorden var af samme Beskaffenhed som den, der prøvepløjedes.

Det gik imidlertid ikke saa glat med Pløjningen, og da Krigens Virkninger begyndte at gøre sig gældende i vældige Prisstigninger, løstes Fabrikanten fra sine Forpligtelser. Pløjningen blev nu meget dyrere end beregnet, og man indsaa, at det vilde blive billigst selv at købe en Motorplov.

Den 30. Juni 1919 var Bestyrelsen samlet ved Tinghøj Skole for at se en saadan arbejder. Resultatet blev, at man købte den af Jens Knudsen, Varde, for 72000 Kr., og den viste sig at arbejde tilfredsstillende.

En Nødvendighed var det ogsaa, at Jorden kunde tilføres Mergel, men her var man saa heldige, at der var god Mergel lige i Nærheden.

For at faa et fast Punkt, hvorfra Arbejdet kunde ledes, vedtog man d. 2. April 1918, at der skulde opføres Bygninger paa en Parcel. For at spare — thi Byggematerialerne var nu blevet fantastisk dyre — vilde man kun opføre Udbygninger og indrette et Par Værelser i den ene Gavl til en Bestyrer. Alligevel løb Byggeriet op i utrolige Summer; man havde endda undersøgt Jordbunden og fundet Sand, der egnede sig til Cementsten, og Cementstøber Jens Jensen, Tjæreborg, lavede de Sten, der var Brug for. Da Bygningerne var færdige, blev der plantet Læbælte om Gaarden efter Skovrider Heines Anvisning.

Naturligvis voldte en saadan Opdyrkning mange Bryderier; men »Hedebruget« ydede paa mange Omraader en god Støtte. Dette Selskab var altid villig med Oplysninger og Raad og ydede ogsaa stor financier Hjælp. Dets Formand, Dommer Esmann, var da ogsaa indbudt som særlig Gæst ved en Generalforsamling, der i 1921 afholdtes paa Hedegaarden. Han var Foreningen en god Støtte, da man senere skulde afhænde Jorden til Staten.

Ogsaa Ribe Amts Husmandsforeningers Planteavlsudvalg havde man et Samarbejde med, idet man havde Fremavl af Stamsæd og Kartoffler paa den dyrkede Jord; den Overpris, man derved opnaede, deltes ligeligt mellem de to Parter.

Landinspektør Pedersen, Varde, var her, som ved alle de andre Udstykninger, Foreningens Landmaaler og afsatte Skel og Veje efter Planerne, men Dyrtiden gjorde det vanskeligt at beregne noget og kuldcastede disse. Da man derfor fik et Tilbud af Rigsdagsbud Sønderbye paa Køb af 300 Tdr. Land, fandt man det rigtigst at tage derimod, skønt det rigtignok ikke var Meningen, at Brugene skulde være saa store. (4. Januar 1920).

Forinden havde man henvendt sig til Statens Jordlovsudvalg om Overtagelse af Jorden; men det trak i Langdrag, før Sagen kom i Orden, og d. 12. Maj 1920 solgte man derfor et nyt Areal paa 98 Tdr. Land til Jacob Haltrup, Kanada, paa den Betingelse, at det skulde være bebygget i Løbet af 6 Aar.

Endvidere solgte man nogle Parceller til J. Andersen Jensen, Aksel Sørensen, Orten, Jens Jensen, Nybro, Klemmen Madsen, Henne, o. a.; men endelig fik man da en Ordning med Jordlovsudvalget. Heden havde da givet et klækkeligt Underskud, saa man maatte inddrage en Del af Garantikapitalen. Den opførte Gaard havde været dyr; den bortbyttede man nu med Lerthegaard ved Sommersted i Sønderjylland.

Siden er der arbejdet videre med Opdyrkningen, og i nær Fremtid vil der være 30 Brug paa Heden; en af de virksomste ved denne Opdyrkning har været Peder Poulsen, der ligesom Hans W. Pedersen har administreret derude, først for Udstykningsforeningen og senere for Jordlovsudvalget. Han har selv

opdyrket og bebygget 4 Ejendomme og er i Gang med flere andre.

9. Under de mange Aars Arbejde med Orten Hede gik Arbejdet med Udstykning af Gaarde sin Gang. Den 10. Sept. 1915 købtes Jacob Rasks Gaard i Plougstrup; men Sælgeren købte det meste af Jorden tilbage igen; der blev kun oprettet et nyt Brug.

10. Samme Aar d. 15. December fik man en Handel i Stand med Proprietær Eich, Bramminge Hovedgaard. Proprietær Eich afstod til Foreningen 260 Tdr. Land samt Gaardens Udbygninger for 130,000 Kr. Den paagældende Jord laa udmærket for en Udstykning, idet to offentlige Veje dannede et Kryds midt i den; der meldte sig ogsaa Købere nok. Ialt blev der oprettet ni selvstændige Brug og som sædvanligt solgt en Del Jord til andre Ejendomme. De store Udbygninger blev revet ned og brugt til Indermure i de nye Ejendomme, af Forhandlingsprotokollen fremgaar det. at de solgtes alenvis til Nybyggerne. En eller anden kan maaske rette Indvendinger imod, at saa gode Bygninger blev nedbrudt. Dertil maa dog bemærkes, at det ingenlunde har skæmmet Hovedbygningen. Før laa denne gemt bag de ikke særlig stilfulde Udbygninger; nu er der paa disses Plads anlagt en smuk Park, der især, naar de stedsegrønne Træer bliver ældre, netop vil fremhæve de smukke Bygninger.

I en Artikel om Udstykning bør det ogsaa bemærkes, at Proprietær Eich selv i Forvejen havde udstykket en Del Jord. Op imod en Snes Smaaejendomme var kommet ud fra Gaarden, ligesom det meste af den Jord, Bramminge Stationsby ligger paa, har tilhørt den. Bramminge Hovedgaards Udstykning betalte sig saa godt, at der kunde udbetales ca. 33 %

af Købesummerne i Overskud til dem, der havde bygget paa Parcellerne.

11. Den 25. Jan. 1916 købte man endvidere fra Bramminge Nygaard 90 Tdr. Land. Ejeren, Proprietær Harboe, havde dog i Forvejen købt 20 Tdr. Land af Bramminge Hovedgaard's Jord, fordi den laa mere bekvemt for Driften. Af Nygaardsjorden oprettedes 4 nye Ejendomme.

12. Det hændte af og til, at en Køber bad Udstykningsforeningen hjælpe sig med Opførelse af Bygninger; det var ogsaa tilladt ifølge Foreningens Love og blev enkelte Gange praktiseret. Kun een Gang hændte det imidlertid, at Foreningen ved en Udstykning selv opførte Bygninger paa samtlige Ejendomme; det var i Aastrup Sogn, hvor man d. 6. Marts 1916 havde købt 85 Tdr. Land fra et Par Gaarde. Man vedtog i dette Tilfælde at opføre Bygninger paa fire dertil egnede Parceller efter Arkitekt Larsens Tegninger. Arbejdet blev overdraget til Bygmester Lyhne, Faaborg. Bygningerne afleveredes d. 14. Aug. 1917 og Byggesummerne beløb sig til 25.027 Kr.

13. Dyrtiden havde nu begyndt at gøre sig gældende. For de opførte Bygninger i Aastrup maatte man betale en mindre Prisstigning; men vanskeligere blev det efterhaanden. Den 27. Juli 1916 købte man af Proprietær N. Nielsen Haragergaard ved Endrup for 94000 Kr. Samme Dag købte Sælgeren Hovedparcellen tilbage. Senere brændte Udbygningerne og nye, moderne Bygninger opførtes.

Resten af Jorden skulde have været udstykket i fire Parceller, men man opnaaede kun at faa een Parcel afsat straks. En anden blev delt paa langs, saaledes at den ene Halvdel blev solgt ind til den tidli-

gere solgte Parcel, medens den anden Halvdel solgtes ind til en af Ejendommene fra Endrupholm.

Da der paa Grund af de store Byggepriser stadig ikke var Efterspørgsel efter Jord til Bebyggelse, solgte man den tredie Parcel tilbage til Haragergaard. Den fjerde Parcel drev Foreningen til Foraaret 1919, da den solgtes til Morten Schmidt. I Handelen tog man det Forbehold, at saafremt Beboerne i Endrup skulde ønske at oprette et Forsamlingshus, saa skulde et Hjørne af Jorden afstaas hertil. Først efter en Aarrække kunde Ejendomsretten til det Hjørne erhverves; men Trangen til et Forsamlingshus var ikke til Stede; man havde Salen paa Endrupholm.

I den Tid, Udstykningsforeningen selv drev den nævnte Parcel, blev der opført en Stakhjelm, som kunde rumme det meste af Kornet, der blev damptærsket og solgt; det var i de Tider, da Rugen alligevel skulde afleveres til Staten. Foruden de nævnte Parceller solgtes der en Del Jord til Gaarde i Omme og Endrup, samt en Del Eng. Overskudet blev procentvis det største, der endnu var udbetalt. Undtagelsesvis fik Køberen af Hovedparcellen ogsaa Overskud, hvad han havde betinget sig ved Handelen.

14. Der gik nu nogle Aar uden Køb af nye Gaarde; men saa begyndte Folk igen at spørge efter Jord, og foranlediget deraf købte man den 18. Juni 1921 Hesselmed i Aal Sogn. Sælgeren beholdte selv Hovedbygningen, Parken og Skoven, men afstod Udbygningerne og ca. 230 Tdr. Land for 215.000 Kr. Jorden blev solgt i 9 Parceller til Bebyggelse og en Del Smaaparcer. Til Gaarden hørte endvidere 170 Tdr. Land Hede og Klit, der afhændedes til Staten. En Mose, der hørte til Gaarden, var der særlig Rift om;

den solgtes i ca. 25 Smaaparcer. Trods den ret store Købesum gav Udstykningen et passende Overskud.

15. Den 15. Oktober købte Udstykningsforeningen efter en Brand »Karlsminde« ved Andst for 250.000 Kr. Proprietær Straarup købte Hovedbygningerne og 10 Tdr. Land tilbage igen for 30.000 Kr. Resten udstykkedes i en halv Snes Husmandsbrug. Ved Salget af Jorden var der en Mængde Købere, saa Foreningen langt fra kunde tilfredsstille Efterspørgselen. Da Jorden var fordelt, overlod man den til Statens Jordlovsudvalg, saa Udstykningen kunde finde Sted efter Jordloven af 1919. En lille ekstraordinær Vanskelighed havde man med de faste Udgifter til Højspændingsværket ved Harte, da disse hæftede paa Gaarden, man blev dog enig med Parcellisterne om Overtagelse af denne Hæftelse.

16. Aaret efter, d. 10. August 1922 købte man en Gaard i Hjortvad i Hygum Sogn. Denne, der ligeledes var nedbrændt, udstykkedes i 4 Brug.

17. Den 21. Aug. 1921 købte man fra Ravnholtgaard ved Gjesten 210 Tdr. Land a 615 Kr. Man havde ved Handelen forbeholdt sig, at Købet skulde godkendes af Statens Jordlovsudvalg, og da Amts-kommissionen fandt Jordprisen for høj, blev der lavet lidt om paa Handelen. Heller ikke her var der Mangel paa Købere, skønt der oprettedes godt en halv Snes Brug.

18. Det er allerede nævnt, at Foreningen den 25. November 1922 byttede Gaarden paa Orten Hede væk med Lerthegaard ved Sommersted; men da man her var gaaet uden for Amtets Grænser, er en nærmere Omtale overflødig.

19. Ogsaa den næste Gaard, Foreningen købte, laa i Sønderjylland; det var Hoptrup Hovgaard ved

Haderslev. Man var her gaaet ind i et Omraade, hvor man ikke kendte Befolkningens Indstilling; det viste sig snart, at Sønderjyderne havde en stærk Modvi'je mod Udstykning. Resultatet blev, at man kun kunde sælge nogle faa Parceller. For første Gang følte Foreningen sig blokeret.

20. Da det viste sig umuligt at udstykke Hoptrup Hovgaard, var man altsaa henvist til at sælge Resten af Gaarden samlet eller faa den bortbyttet; man kom da i Underhandling med Brødrene Thomsen, Østerbygaard ved Vamdrup, og d. 29. Oktober 1923 blev man enige om Betingelserne for en Byttehandel.

Østerbygaard var den største Ejendom, Foreningen endnu havde haft, men det viste sig, at man nærmest var kommen af Asken og i Ilden. Auktionen over Besætningen og Løsøret forløb ganske vist udmærket; men da man skulde gaa i Gang med selve Udstykningen, viste der sig store Vanskeligheder. Man var kommet lidt paa Kant med Jordlovsudvalget, og dette fandt Jorden for dyr. Desuden forlangte det, at der ikke alene skulde anlægges en Vej tværs gennem Jorderne, men at denne Vej ogsaa skulde optages som Kommunevej. Det vilde Kommunen ikke gaa med til, med mindre den blev grundforbedret og indgrøftet. og det vilde koste op imod 50.000 Kr. Der førtes lange Forhandlinger om Sagen, men lige vidt kom man. Desuden havde man adskillige andre Kvaler med Administrationen af denne Gaard.

Samtidig hermed kom Andelsbankens Sammenbrud, og da Foreningen havde sin Kassekredit i den, viste det sig vanskeligt at skaffe Penge; der var da ingen anden Udvej, end at likvidere.

Garantikapitalen, der nu var oppe paa 90.000 Kr., maatte indbetales og var tabt; men foruden tabte Be-

styrelsesmedlemmerne, der kautionerede for Kassekreditte, hver en Sum og havde saaledes kun Tab af det Arbejde, de havde gjort i et godt Øjemed. Noget hjalp det dog, at Ingeniør Arnfred fik Andelsbankens Fordringer sat saa lavt som muligt, og at Finansministeriet ydede en Sum til Afviklingen.

I sin Tid havde man ansøgt om Tilladelse til at danne et Reservefond; men dette blev afslaaet; man skulde hvert Aar indsende Regnskab til Finansministeriet, og intet maatte lægges til Side, ellers havde man kunnet spare Garanterne og Bestyrelsen for Tab, da Overskudene med Renter gennem Aarene havde været tilstrækkeligt til at dække Underskudet.

Ved den afsluttende Generalforsamling d. 19. Juli 1927 var der adskillige Opfordringer til at danne en ny Forening paa det gamle Grundlag, men Tiderne var ikke dertil; man havde flere Gange været paa spændt Fod med Jordlovsudvalgets Amtskommission, og Krisen begyndte saa smaat at mærkes.

Formanden oplyste, at Foreningen havde lagt Grunden til 144 nye Hjem, og langt de fleste af disse var bygget paa et godt økonomisk Grundlag.

III.

Bestyrelser gennem Aarene.

Om end selve Sagen har størst Betydning, vil det være paa sin Plads at give en Oversigt over de Mænd, der har arbejdet med den. Paa den konstituerende Generalforsamling d. 12. Nov. 1909 valgtes det Udvalg, der skulde tegne Garantikapital, til foreløbig Bestyrelse, altsaa: Ebbe Sørensen, Holsted, N. A. Thuesen, Tvile, J. Andersen Jensen, Gaarde, Jesper Svendsen, Varde, H. Schlebaum, Veerst, Chr. Andersen, Villev, og Peder Ebbesen, Bøel. Ebbe Sørensen, Holsted,

valgtes til Formand. Han var stærkt interesseret i Husmandsbevægelsen, men døde, før Garantitegningen var tilendebragt. I hans Sted valgtes H. S. Hansen, Aalykke, til Bestyrelsesmedlem, og Peder Ebbesen blev hans Afløser som Formand.

I den følgende Maaned tilendebragtes Garantitegningen, saa man kunde tage fat paa Virksomheden. Forinden holdtes en ekstraordinær Generalforsamling. Udvalget var som nævnt kun valgt til foreløbig Bestyrelse, og der skulde nu vælges en egentlig Ledelse. P. Ebbesen meddelte, at han ikke ønskede Genvalg som Formand, og i hans Sted valgtes da Gdr. Th. Kr. Thomsen, Terpling. Den øvrige Bestyrelse blev: Chr. H. Christensen, Kvaglund, Peder Ebbesen, Bøel, H. Schlebaum, Veerst, Jesper Svendsen, Varde, J. A. Jensen, Hornelund, og H. S. Hansen, Aalykke. Til Kasserer valgtes H. S. Hansen.

Naar N. A. Thuesen, Tvile, saaledes gik ud af Bestyrelsen og gav Plads for Th. Kr. Thomsen, var det, fordi Ministeriet i Mellemtiden havde udpeget ham som Formand for Kommissionen for Statslaan til Husmandsbrug i Ribe Amt, og den Stilling maatte ikke forenes med Stillingen som Bestyrelsesmedlem i en Forening til Erhvervelse af Jord.

Th. Kr. Thomsen skaffede Foreningen den første Gaard, men trak sig ellers hurtigt tilbage fra Arbejdet. Andre Interesser (han blev bl. a. valgt til Sogneraadsformand) krævede hans Arbejdskraft.

Ved Generalforsamlingen i 1912 valgtes saa i Stedet Jens Andersen Jensen, Hornelund, til Formand, og han fungerede som saadan, til Foreningen gik ind, og har saaledes gjort et stort Arbejde for Sagen. I de første Aar var Stillingen kun lønnet med 100 Kr. Senere steg den til 400—600 Kr. (et enkelt Aar 1000

Kr.) beskedne Summer, naar man tager i Betragtning, hvad en Mands Tid var værd i de Tider.

Samtidig med Th. Kr. Thomsen udgik Jesper Svendsen af Bestyrelsen. I deres Sted valgtes Chr. Knudsen, Føvling, og Gdr. Thomas Lorentzen, Frisvad. Sidstnævnte var især virksom ved Købet af Orten Hede; men han døde om Sommeren 1919. Chr. Knudsen sad derimod i Bestyrelsen til Foreningen opløstes; han var Medlem af Byggeudvalget og i de senere Aar i Forretningsudvalget. Da Karlsminde blev udstykket, købte han en af Parcellerne derfra og bosatte sig der.

H. S. Hansen var Kasserer til 1917. Kassererposten, der til at begynde med kun var lønnet 15 Kr., lagde efterhaanden Beslag paa megen Tid, selv om han havde Sagførerfirmaet Jensen og Rosenlund til Hjælp ved Opgørelserne. Dette Firma var i det hele taget Foreningens juridiske Raadgivere gennem Aarene — altid til Bestyrelsens Tilfredshed. Da H. S. Hansen frasagde sig Kassererhvervet, valgtes i Stedet Gdr. Peder Ebbesen, Endrup, der tillige var Medlem af Forretningsudvalget. Ved Endrupholms Udstykning havde han købt en af Parcellerne og bygget derpaa. Ogsaa et af de andre Bestyrelsesmedlemmer bosatte sig paa en Parcel fra Endrupholm, nemlig Chr. H. Christensen; han var Formand for Byggeudvalget og kunde som udlært Tømrer være Vejleder ved Foreningens Byggeforetagender.

Da Th. Lorentzen døde, valgtes i hans Sted Gdr. Hans W. Pedersen, Orten. Han fik nu Opsynet med Orten Hede, et Hverv, der baade krævede Tid og Omtanke, men Hans W. Pedersen havde Interesse for Sagen.

I 1923 afløstes han af Peter Poulsen, Vittarp, der

ligeledes fik Tilsynet med Heden; nogen heldigere Mand kunde man vanskeligt have fundet. Han har baade som Bestyrelsesmedlem og privat Mand gjort meget for Opdyrkningen.

I 1922 frasagde P. Ebbesen sig Kassererhvervet, og i hans Sted valgtes Jesper H. Nielsen, Tved, der var kommet ind i Bestyrelsen i Stedet for H. S. Hansen. Det var en antagelig Omsætning, der nu var at arbejde med; et enkelt Aar var den paa Kr. 1.184.173,77.

Endvidere har Chr. Christoffersen, Verst, og Peder Jørgensen, Bramminge, haft Sæde i Bestyrelsen. Sidstnævnte var Kasserer de sidste Par Aar.

Det bør ogsaa bemærkes, at Kr. Hammelev, Tistrup, virkede som Revisor for Foreningen i hele dens Levetid, først sammen med Lars Andersen, Gjesten, senere med Jens Jensen, Kvong.

IV.

Det daglige Arbejde.

Naar en Handel afsluttes, er det heldigt, om der er et Par Personer paa hver Side; thi hvad den ene overser, ser den anden maaske; men det virker hæmmende, naar en hel Forsamling skal til at handle; derfor havde man fra Begyndelsen nedsat et Forretningsudvalg, der skulde forestaa Køb af Jorde og Gaarde. Naar dette Forretningsudvalg havde afsluttet en Handel, skulde denne først godkendes af den samlede Bestyrelse, og hvis det drejede sig om et særligt Foretagende, som f. Eks. Købet af Orten Hede, blev den ogsaa forelagt paa Generalforsamlingen. Naar Handelen paa den Maade var godkendt, tog man fat paa Udstykningen. Det skete ogsaa, at Formanden selv fik Handelen i Stand, hvis der var en øjeblikkelig Chance, naturligvis altid med det Forbehold, at den skulde godkendes af Bestyrelsen.

Ved Overtagelsen af en Gaard maatte man i Regelen ud med en kontant Pengesum; derfor havde Foreningen skaffet sig en Kassekredit, først i Varde Bank, senere i Andelsbanken.

Naar Formaliteterne var ordnet, gik man i Gang med at lave en Udstykningsplan. Man undersøgte, hvormange Brug, der kunde oprettes, og hvordan Parcellerne bedst kunde grupperes, saaledes at Ejendommene fik en god Beliggenhed. Hvor en Landevej gennemskar Terrainet, var det saa ligetil. Her gjorde man gerne Markvejen længere for at faa alle Ejendommene til at ligge ved den; men hvor man savnede en saadan, var det ikke altid saa let en Sag at faa Planen lagt. Der skulde tages Hensyn til Markernes Form og Højdeforhold samtidig med, at man maatte have et vist System i Vejene for ikke at besværliggøre Mælketransporten. Den mest omstændige Plan at lægge var den over Orten Hede; man havde her afsat nye Veje og gjort meget for at faa alt praktisk tilrettelagt; men denne Plan kuldkastedes delvis af Udviklingen. Paa Ravnholtgaards Jorder maatte der ogsaa anlægges nye Veje, for at Brugene kunde faa en praktisk Beliggenhed, hvorimod Bramminge Hovedgaard og Endrupholm i den Henseende bød paa saa store Fordele, at hvert eneste Brug kom til at ligge ved offentlig Vej.

En Del Jord var der altid, som laa ubekvemt; den solgte man som Regel til Liebhaveere fra Egnen. Med Hensyn til Loddernes Størrelse kunde flere Omstændigheder være afgørende. Først og fremmest maatte man tage Hensyn til Køberen. I de fleste Tilfælde drejede det sig om Statshusmandsbrug; men hvor man — som ved Endrupholm — havde et Laan at fordele paa Brugene, blev de meget uensartede i Størrelse.

Ved Udstykningen af Bækbølling Præstegaard solgte man helt op til 45 Tdr. Land til nye Brug; deraf var dog en Del Hede. Ved Endrupholm blev det største Brug paa 35 Tdr. Land, og ved Bramminge Hovedgaard blev det lidt mindre. Det største Brug, der opstod ved Udstykningen, var dog paa Orten Hede, hvor der, som nævnt, oprettedes en Gaard paa 300 Tdr. Land. Ellers var Normen 10—20 Tdr. Land pr. Brug.

Endnu mere varierede naturligvis Jordpriserne, dels paa Grund af de skiftende Tider, dels paa Grund af den uensartede Kvalitet. For at illustrere Prisstigningen kan det nævnes, at Jord af fin Kvalitet ved Endrupholms Udstykning betalt med 400 Kr. pr. Td. Land (1914), medens man paa Vanddamgaard gav 600 Kr. pr. Tdr. Land (1915) og paa Hesselmed op til 900 Kr. pr. Tdr. Land (1921). Ved Udstykningen af Bækbølling Præstegaard (1913) varierede Priserne efter Jordens Kvalitet fra 80 til 285 Kr. pr. Tdr. Land.

Det er tidligere nævnt, at Foreningen af og til opførte Bygninger for en Køber. I den Anledning var der nedsat et Byggeudvalg, der især arbejdede for at faa opført stilrene Bygninger. Arkitekt Larsen, der var Foreningens Vejleder her, arbejdede med Udgivelsen af et Sæt Tegninger til Husmandshjem, og man interesserede sig for Foreningen »Bedre Byggeskik«; i det store og hele er det ogsaa smukke Hjem, der er opstaaet; kun ganske enkelte kan siges at være stilløse.

I Begyndelsen arbejdede man ogsaa stærkt for at faa et Ejendomsanvisningskontor oprettet som en Slags Protest mod Ejendomsrådgjævernes store Honorarer. Dette Kontor skulde ikke alene give Anvisning paa Foreningens Jord, men paa Jord i al Almindelighed.

Kontoret blev ogsaa oprettet og lededes bl. a. af Redaktør Thomsen, men fik aldrig den Betydning, man havde tiltænkt det.

Det er en Selvfølge, at Bestyrelsen havde meget Arbejde, man ikke her kan komme ind paa. Af og til maatte et Stykke Jord drives af Foreningen (f. Eks. ved Haragergaard), der var da meget Ekstraarbejde med Tilsyn, Planlægning af Sædskifte, Antagelse af Arbejdskraft, Salg af Produkter o. s. v. Det blev som Regel det nærmest boende Bestyrelsesmedlem, der særligt maatte holde for.

V.

Følger af Udstykningen.

Ribe Amt har aldrig været rig paa store Godser. Adelen sørgede i Regelen for at faa fat paa den gode Jord, og Vestjyllands magre Hedeegne fristede den ikke. De faa Adelsgaarde, der var opstaaet i Amtet, havde lagt Beslag paa Oaserne, og dog blev de aldrig andet end anden Rangs Gaarde. Kun ganske enkelte af de vestjydske Adelmænd har tilhørt den højere Adel.

Ved Udstykningsforeningens Virksomhed er Amtet blevet endnu fattigere paa Godser. Om dette er en Fordel eller ej skal ikke her diskuteres, men det bør nævnes, at Godserne alle som en var samlet af frie Bøndergaarde, der var blevet nedlagt dels ved Tvang, dels ad Frivillighedens Vej. Nu gik Jorden tilbage til Bønderne igen.

I sin Tid var Adelsgaardene Kulturcentre, nu er Kulturen blevet Hvermands Eje, og der er næppe Grund til at beklage, at Herregaardenes smaa lønnede Husmænd er afløst af en fri, selvejende Husmandsstand.

Tilbage staar nu de ofte monumentale Hovedbygninger; de er i intet Tilfælde revet ned, og saa længe de staar, ja længe efter, vil Sagnene om de gamle Herremænd leve. Udstykningsforeningen har i det hele taget passet godt paa ikke at skade, hvad der havde historisk Værdi. Da Endrupholm blev udstykket, besluttede man saaledes, at de Ting, der havde historisk Interesse, skulde blive paa Gaarden, saa længe Ejeren vilde have dem; derefter skulde de overgaa til Varde Museum. Denne Bestemmelse omfattede bl. a. Malerierne af de gamle Adelsmænd, Arkivet og nogle ældgamle Borde m. m.

Derimod blev de gamle, karakteristiske Udbygninger delvis nedbrudt ved de fleste Gaarde; det var arkitektonisk og historisk set et Tab, men beregnet i klingende Mønt fik man fuld Valuta i de mange smukke Hjem, der opstod. Vel gør en saadan Nybyggerby i Førstningen et køligt Indtryk; de nye Mure virker saa matematisk kolde mod den nøgne Jord — som de ligger der frit udsat for Vinden; men vent til Havernes Træer groer til; saa kommer Idyllen frem, og som Tiden skaber Idyllen udadtil, saaledes skaber den Samholdet indadtil. Gennem de fælles Oplevelser rystes Befolkningen sammen, skønt den hin Dag, da Skælpælene sattes i Jorden, var stævnet sammen fra alle Verdenshjørner, og i Løbet af nogle Aar har den lille Landsby skabt sine egne Traditioner og Skikke.

Økonomisk set maatte der selvfølgelig blive Forskel paa de forskellige Udstykninger. De første var langt de bedste; men som Helhed har Nybyggerne klaret Krisen godt, og den Paastand, at Skatterne bliver mindre ved Udstykning, holder langt fra Stik. Det siger sig selv, at endog Ejendomsskatterne bli-

ver større, idet alle de nye Bygninger tilsammen naar op paa en større Vurderingssum end de gamle Udbygninger, og Jorden naar ogsaa højere op ved Vurderingen efter de mange Forbedringer; men først og fremmest ligger den samlede Indkomst paa et højere Niveau.

Med Hensyn til Produktionen bliver der endnu mere Forskel. En Opgørelse af Gaardenes Leverancer af Mælk og Svin før Udstykningen og Nybyggernes nuværende Leverancer vilde bringe mærkelige Tal for Dagen. Vel er Landbrugets Produktion i sig selv steget i de Aar, men ikke tilnærmelsesvis saa meget, som disse Tal vilde vise.

Endnu er der at bemærke, at Udstykningen gav Arbejde for mange Haandværkere og Handlende og giver det den Dag i Dag som Følge af den forøgede Omsætning.

At Udstykningstanken har Livskraft i sig er da ogsaa en Kendsgerning den Dag i Dag. Tanken gik ikke i Graven med Udstykningsforeningen. Tag f. Eks. en Cykletur ad Landevejen Varde—Korskroen, hvor en hel ny Række af smukke Ejendomme er opstaaet paa Lifstrup Hede; jo der skabes stadig nye Landbohjem i Ribe Amt; men det er alligevel som mangler der en Forening til at tage Initiativet hist og her.
